

Mit u funkciji laži

Često se u kvizovima javljaju pitanja vezana za mitologiju. Od takmičara se očekuje da znaju ko je bio vrhovni bog starih Grka, čega je boginja Kali, kom bogu je bilo posvećeno svetište u Arkoni. Deca zbirke antičkih mitova gutaju kao bajke, oduševljavajući se Ahilom i Heraklom. Odrasla osoba koja ne zna barem nekoliko važnih grčkih mitova smatra se neobrazovanom. Ukratko, mit je postao zabava modernih intelektualaca, i sveden je na književnost, lišen moći koju je imao dok ga je prenosila usmena tradicija. Mitologija i književnost srasle su prisno jedna sa drugom, i teško je odrediti koja od koje više crpi. Da nije bilo mita o Orfeju, Salman Ruždi ne bi napisao „Tlo pod njenim nogama“, i da nije bilo Narcisa i antičkog ideala lepote, Oskar Vajld ne bi imao pravo nadahnuće za „Sliku Dorijana Greja“. Sa druge strane, pisana tradicija, istorija, književna analiza i kritika omogućuju da se svaki poznati mit očuva, raščlani i protumači sa što više gledišta; međutim, desi se da i najprekaljeniji komparativni mitolog često previdi činjenicu da je za naše pretke mit nekada bio stvarnost, i da su priče o bogovima i herojima na antički svet imale isti kulturološki uticaj kao „Biblija“ na veći deo današnje Evrope.

Moglo bi se reći da su ljudi mit stvorili iz neznanja, ali naprotiv, mit je stvoren iz radoznalosti. Prvi bog je otvorio oči kada su se prvi ljudi zapitali kako su nastali, a prva molitva nastala kada je grom prvi put spalio nečije sklonište. Ljudi su želeli da upoznaju prirodne pojave čije poreklo nisu mogli da znaju, a kasnije su želeli nadu da mogu da se spasu od napadača i jedni druge su bodrili pričama o herojima dovoljno jakim da savladaju svakog neprijatelja. Kao bića koja teže da iz haosa pređu u kosmos, posmatrali su zvezde i smenu godišnjih doba i razumeli cikličnost prirode, stvarajući sistem po određenom šablonu. U skladu sa prirodom istinski su živeli samo prvi pagani; u svim delovima sveta je vrhovni ili najmoćniji bog vatre ili groma, žena je uvek boginja plodnosti, a reke su uvek veza sa podzemnim svetom. Pre uspostavljanja danas nama poznatih panteona vladao je matrijarhat, jer je ljudima bilo jasno da je žena ključna u opstanku čovečanstva te je shodno tome i poštovana kao autoritet.

Ovidije je u svojim „Metamorfozama“ gorko zabeležio kako su ljudi postali iskvareniji i kako im je priroda postala manje naklona prvom upotrebom oruđa i obradom zemlje. Iz sadašnje perspektive, nama to može delovati kao preterivanje jednog vekovima pokojnog pesnika koji je od nauke poznao samo nagađanja o atomima, ali činjenica je da je svaki dalji razvoj tehnologije, civilizacije i filozofije, a kasnije i prirodnih nauka kakve danas poznajemo postepeno obeskorisćavao mit. Ljudi više nisu božanstva izjednačavali sa prirodom, kao Nordijci koji Tora nisu zvali bogom groma nego „bog-grom“, i nisu više prinosili žrtve da bi ostali u njenoj milosti. Bogovi su personifikovani, molitve i žrtve postali su rituali, a rituali dogma. Problematičnost mitologije opaziva je već kod antičkih dramatičara koji beleže legendu o Agamemnonu koji svoju kćer Ifigeniju žrtvuje da bi osigurao mirno more za plovidbu. Platon primećuje da iste priče stvorene iz ljudske radoznalosti i želje za znanjem njegove savremenike uljuljkavaju u prijatnu otupelost prihvatanja ponuđenog i manjak želje za daljim razvitkom ili stvaralaštvom. Sokratovo „Znam da ništa ne znam“ postalo je temelj modernog skepticizma i mnogih filozofskih pravaca. Filozofi su mit izjednačili sa laži i osudili ono što će Niče kod Hrišćana kasnije nazvati sklavenmoralom. Uvideli su da je za stvaranje novog poretka potrebno rušenje starog.

Rušenje starog panteona i odbacivanje politeizma otvorilo je vrata monoteizmu – još opasnijem i čvršćem vidu štetnog mita. Izgubivši dodir sa prirodom i njenim ciklusima, zanemarujući sve svetske mitove o Hadu i Persefoni, ljudi su zaboravili da iz najsvetlijih namera nastaju najgnusnije pojave, da stari poredak nikad nije potpuno uništen i da ništa ne može nastati ni iz čega, već se pojave smenjuju

na osnovama prethodnih. Čovečanstvo je odbacilo mnogobožačku tradiciju koja je postala prepeka nauci, ali nije odbacilo idolopoklonstvo i sklonost da ne snosi odgovornost za svoje postupke i da odgovore traži od neke više sile. Sva ljudska taština, koristoljublje, nemoralnost i mentalna kratkovidost učvršćena je baš pokušajima da se one zbrišu sa lica zemlje. Svo samoljublje koje Hrišćani toliko preziru otelovljeno je upravo u slici svemoćnog boga koji može da obavlja funkcije dvanaestoro paganskih božanstava. Teolozi i profesori književnosti Toru, Jevandjelja i apokrifne tekstove tumače kao nosioce poruka ljubavi, vere i nade; međutim, u praksi se sa svim velikim monoteističkim religijama desilo isto što i sa antičkim panteonom; izgubile su smisao kada je spiritualnost prešla u dogmu. Kako su najpre fizički jači muškarci preuzimali vođstvo, a zatim narodi sa jačim armijama, a zatim narodi sa najobrazovanijim vođama, tako su i sveti tekstovi ironično prilagođivani društvenim funkcijama koje su se sve više i više zloupotrebljavale. Po rečima Oskara Vajlda, „Religija je za veru učinila isto što i prostitucija za ljubav“. Kao što je dolaskom Hrišćanstva Venerin pentagram postao simbol đavola a Posejdonov trozubac njegove vile, tako je pogrešnim tumačenjem Biblije Adamova i Evina hijerogamija postala priča o inferiornosti i grehu žene, a pogrešnim tumačenjem Korana priča o Muhamedovom prekoru pohotnom muškarcu izgovor da se Muslimanke potpuno pokrivaju. Apokrifna junakinja Lilit, Adamova prva žena koja nije htela da mu se potčini jer je i ona kao i on stvorena od zemlje pretvorena je u demona koji ubija decu, a u dvadesetom veku su pokreti za borbu za ženska prava demonizovani optužbama da takve žene idu protiv prirode.

Danas smo svi svesni da su mitovi laž, i da su isto što i bajke, ali zaboravljamo da je mit nešto iz minulih vremena, i da neka ideologija ili religija mora da zastari da bi postala mit. Eliot je u svojim esejima pisao da je distanca mera objektivnosti; kako da budemo objektivni prema nečemu što se dešava sada, i nečemu što se desilo ne tako davno i posledice čega osećamo još danas? Naše svete knjige će jednog dana postati naši mitovi; najveći živi ruski pisac naučne fantastike, Viktor Peljevin, u jednom futurističkom romanu i Zeusa, i Budu, i Hrista, i kompjutere, i novac, i sve što je zastarelo obuhvata neutralnim pojmom „manitu“. Kao što je Vergilijeva poezija preobučena u hrišćansko ruho i u srednjem veku tumačena kao najava Hrista, tako će jednog dana možda nešto što je danas svetogrđe spominjati u prozaičnom kontekstu postati prototip neke buduće religije, koja će opet, iako na početku zasnovana na dobrim namerama, na kraju odvesti do pakla. Dogmatizam i laži moćnika su toliko prevršili meru, da danas živimo u svetu gde se u istoj državi radi na istraživanju kancerogenih ćelija i zlostavljaju pripadnici LGBTQ+ populacije, jer im je rečeno, usmeno, kao i starim Grcima, da je miroljubivi Isus čija je parola „ljubi bližnjeg svog“ osudio homoseksualnost. Našu današnjicu čine političari koji obećavaju spasenje kao Jevreji Mesiju i tvrde da su stvoreni da nas vode kao što su egipatski faraoni govorili da su potomci boga sunca glavom i bradom; devojke koje se u nekim zemljama bore za osnovna ljudska prava, a u najboljem slučaju, po zakonu imaju ista prava kao i muškarci i jednako se obrazuju i rade, ali ih još uvek vaspitavaju da budu krotke, predusretljive i pokorne, ili ih potcenjuju; verski fanatici koji imaju sredstava da bombarduju državu čiji im se poredak ne dopada, i verske vođe koje imaju moć da na smrt osude genijalnog pisca čiji „Satanski stihovi“ nisu bili direktan napad na njihovu religiju, primoravajući ga da se skriva kao za vreme inkvizicije. Osobama koje u propagandu bilo kakve vrste ne veruju su paganski ideali postali bliži; toliko je apsurdna postala priča koju su ljudi godinama menjali i cepali od iskonskog.

Vreme je da čovečanstvu dođe k svesti da je mit samo mit, i da se „znam da ništa ne znam“ upotpuni jednim „...ali, ispitaću“. Treba napokon naučiti nešto iz naše tragikomične istorije i velike i stvarne mitove današnjice ne uništiti, već svesti na književnost i istoriju. Vera može da, kao neka knjiga, čoveka nadahne i uzvisi mu duh, i čovek sa verom treba da postupa kao sa knjigom; može da usvoji njenu ideju i suštinu, ali ne mora da joj veruje.